

70 AASTAT SÕJA LÕPUST: "Proovihäire? Ei, Estonia põleb!" Loe teatri keldris märtsipommitamise üle elanud tundmatu tallinlase reportaaži

(5)

20. mai 2015 13:45

Toimetas: Ester Vaitmaa

www.DELFI.ee

eesti pildileht, saksa okupatsioon, kratt, estonia, balett

Foto: Eesti Pildileht

1944. aasta märtsis pommitasid Punaarmee lennukid Tallinna. Suure hävitustöö taustaks räägitakse tihti lugu sellest, kuidas Estonia teatris olnud sel õhtul mängukavas etendus "Kratt" ning kuidas siis, kui leegid lõõmasid, jooksnud ka tõeline kratt läbi tuleleekide. Tõsi ta on, selline etendus oli tõesti sel õhtul Estonia mängukavas. Nii vahetut reportaaži, kui ilmus 1944. aasta ajakirjas Eesti Noored kellegi Sami sulest annab aga otsida. See reportaaž vääriskirjutamist ka nüüd, enam kui 70 aastat hiljem, sest see, ajakirja kõige viimases numbris ilmunud tagasivaade märtsipommitamisele võib ju olla isegi mitte ühe autori kirjapandu, kuid oma detailirohkuses ja vahetuses viib see meid väga ehedalt tagasi Estonia viimase eesriide juurde. Kuna see ilmus 1944. aasta suvel, siis oli see veel viimane võimalus rääkida asjadest nii, nagu need olid, sest järgnes ju 50 aastat tihedat paksu eesriiet.

Kuna aasta varem ilmus ka etenduse "Kratt" arvustus koos fotodega, siis saab üsna täpselt ette kujutada, millised need tegelased olid...

ESTONIA

Istun teise rõdu eelviimases reas. Tahtsin täna eriti teatrisse minna ja nüüd olen siin. Toetan lõua kätele ja unustan ümbruse. Saal on pime, lava hämar. Peremees tantsib oma müstilist tantsu ümber tule varjuderikkal laval. Pimedusest kerkib esile Tark. Seletab, õpetab, võlub....

Ilmuvad nägemused, neiud kulla ja kangastega, orjad ägades rikkuseandamite all. Vaatan nagu imede maailma. Olen unustanud koha ja aja. Süda põksub ärevalt, võpatan, kui Kratt teeb oma esimesi liigutusi. Habras müstiline keha tantsib laval; seal tantsib Blinoff Kratti.

eesti pildileht, saksa okupatsioon Foto: Eesti Pildileht

Langeb eesriie. Aeglaselt süttivad tuled. Astun muinasmaailmast tõelisusse, mis ei ole kuigi meeldiv, sest samas astub eesriide ette mees, teatades: "Õhuhäire! Palun kõigil varjenditesse minna."

Pahane segamise üle, laskun teiste järel treppidest alla usus, et kõik möödud varsti. Rahvas on rahulik. "Küllap see on proovihäire. Tea, mis ta tast proovitakse igal õhtul?" kuulduv tüdinud pahandamist.

Meid juhatatakse veeremängusaali. Seisame seal hulgana koos, olen esmakordselt selles kohas ja vaatlen huviga ümbrust. Näitlejad tulevad kostüümidest, grimmiga ja mul on jälle, mida vaadelda, sest võib-olla on see ainukordne juhus näha neid nii lähedalt. "Kratt" tuleb rohelisena, määrdununa ja karvasena. Kõik see on väga huvitav mulle.

Äkki tugevam mürts teiste seas. Tolmu paiskub ruumi, rahvas satub ärevusse. "See küll enam proovihäire pole," pahandatatakse ja tõmbutakse vahekäigust ära. Tunnen, kuidas hakkab üle keha värisema. "Olete teie aga erutunud!" lausub härra mu lähemas naabruses, muiates sõbralikult. Vaatlen oma vabisevat kätt, mis veel kramplikult kava hoiab ja muigan ka. See tuleb tahtmatult see värisemine.

Teine mürsk teise ruumi otsas. Rahvas erutub üha enam. Tuntakse tarvidust tõelise varjendi järele, kuid ei julgeta ettevõtta retke läbi teatri esimese korra. Lähaksin ka, kuid julgus puudub. Vahetpidamata kostab pauke ja plahvatusi.

Kibelen uksele. Jääb veidi vaiksemaks. Midagi mõtlemata ühinen varjendisse mineva rahvahulgaga, ainsaks sooviks võimalikult kiiresti läbida esimene kord. Tõuseme paar treppi kõrgemale. Läbime rohelise saali ja muid ruume. Kõik läheb ruttu ja pooljoostes. Märkan ainult rohkesti krohvi, tolmu ja klaasikilde. Kõõgist läheb kõik variendisse. Käib kohutavalt tugev pommiplahvatus. Maja vappub. Kostab klaasiklirin ja karjatusi. Toetun seinale. Värisen kogu kehast. Veri tõuseb pähe, põsed kuumavad. Hoian kramplikult käes kortsunud kava.

Aegamööda rahunen veidi. Silmitsen inimesi enda ümber. Vahetpidamatult kostab mürskude lõhkemist ja flaki haugatusi. Tüdin end ümbritsevatest nägudest, poen tahapoole, et leida vaheldust. Vaikselt ja äraootavalt seisavad inimesed. Jõuan vaheuksele. Poetan end ukse vahele, tunnen seal enam kindlust kui mujal. Mu vastas seisab rahulik, rahustav abielupaar. Hoidun nende lähedusse. Uksest vasemal lõpeb kõik mingisuguse uksega. Igal prahvatusel lõgiseb uks ja õhuvool tekitab tõmbust. On tunne, nagu kukuksid pommid ainult sellesse majja.

Siis äkki lööb ruum paksult tolmu täis. Plahvatuses jäävad kõrvad lukku. Täistabamus! Hetkeks lööb nagu uimaseks. Õhk on raske ja täis tolmu. Tekib ärevus. Tahetakse liikuda, joosta... Kuid kuhu? Mehed püüavad rahu säilitada. Tüki aja pärast seletan jälle läbi tolmu kaaslaste nägusid. Silmad on valusad, kõrvus kumiseb ja juukseid katsudes tunnen oma peas oleva suure puntra tolmuseid takke. Elekter vilgub, ähvardades kustuda. Mõne minuti heitleb ta, siis kustubki. "See veel puudus!" kostab ohe mitmest suust. "Tahan koju! Ah jumal, kui saaksin koju ainult oma laste juurde! Mu vaesed lapsed!" ahastab naishääl.

Mina tahaksin istuda kuhugi pimedasse nurka, istuda seal ja ...oodata. Mitte midagi mõelda. Olen tardunud olemise ja mitteolemise vahelisse tundesse. Raske on hingata. Süttivad taskulambid, et heites valgusjugasid läbi krohvitolmu.

Äkki kostavad julged rahustavad hääled. Sõjaväelased teevad korraldusi variendist lahkumiseks. Kas saadetakse meid pommirahe alla? mõtlen jubedusega.

Aga ei, meid juhitakse "Estonia" all asuvate keldrite eesruumi, kust väljapääs on avaram ja kus õhk on puhas ning jahe. Lõdisen kleidiväel külmas keldriruumis. Ei tea, kuhu seista või mis peale hakata. Kostab hüüeid: "Estonia põleb!". Ei taha uskuda seda. Äkki märkan ees tuttavat kogu. Teatan endast ja saan veidi kindlust, leides seltsi. Ma nagu ei olegi enam arg. Võin naljatada ja jutelda. Hiilime korraks väljapääsu teele. Sealt kumab vastu suits tuli ja suits. Ei suuda uskuda oma silmi. Poetun tagasi külma kivi kõrvale. "Üha kindlamini tajun nüüd - "Estonia" põleb.

Päästetakse garderoobi. Mul oleks asjatu ronida teisele rõdule ja mul pole selleks julgustki. Tundub ka nii tähtsusetuna see kaotus kõige selle kõrval, mis hävib praegu tules. Valus on, kui mõtlen vaid oma mälestusesemetele ja piltidele, mis asuvad mantlitaskus. Kuid seegi mõte vilksab ainult hetkeks läbi pea. Olnud ei saa teha olematuks.

Hetkeks vaikivad paugud, et laste meil hinge tõmmata. "Kes soovib, võib lahkuda," tuleb korraldus. Osa rahvast väljub punavasse ja suitsevasse maailma. Samas aga algavad jälle plahvatused, mis kestavad õnneks lühikest aega. Tekib pikemaajaline vaikus, mille kestes tuleb korraldus kõigil lahkuda viibimata majast, mis muutub siin ohtlikuks.

Kardan välja minna. Aralt läheneme käigusuule, mille juures valvavad poisid, teatades tukkide langemisest. Tunnen neis ära poisid Tallinna noortemalevast.

Jookseme... Üle põlevate tukkide, üle suitsuse turuplatsi, tuul vihisemas kõrvus. Tulest tekitatud õhuvoolud on nii tugevad, et vaevu suudame teha teed läbi tuule. Pole aega vaadata midagi enda ümber. Ees näen lehvivat ainult näitlejate valgeid kleite ja parukaid.

Sillutisena katab klaasipuru kõnniteid. Seisatan Urla maja esisel ja nüüd saan aega tagasi vaadata. Maha on jäänud lõõmav tulemeri. "Estonia" akendest karglevad välja ahnelt limpsivad tahmased tulekeeled, neelates oma saaki. Seisan tuules ja mul pole külm. Mu sees põleb sama tuli, mis just nüüdsama põletab eestlase hinge. Eestlaste suur aare, ühetekuuluvuse sümbol, ühine süda põleb armutult bolševismi lõõmavates leekides. Suits katab taevaalaotuse ja kuugi peidab ennast suitsusammastesse nagu häbenedes vaadata seda metsikust, mis toimib vanas Tallinnas.

Kurvana järgnen teistele keldrisse. Nüüd tunnen, et mul on külm. Kaaslane annab mulle oma kuue, kohe saan sooja, sest veri tõuseb pähe ja tekitab seal lõõmavat soojust.

Seisame pimedas keldris. Väljas on vaikne. Tuleb mees kohvriga: "Soo, läinud on kõik. Palju kergem on olla!" Rahulikult jääb mees istuma oma kohvrile. Keldris leidub palju "Estonia" inimesi. Tantsijatarid vabisevad oma õhukestes kleitides ja tantsukingades.

Viimast korda langes eesriie vanas "Estonias". Langes kui vari meie rahva hingele. Masendava ja mustana näib tulevik. Ei paista niipea päikest Eesti taevas, ei vabane eesti rahvas niipea kohutavast "kratist", mis tol ööl märatses Tallinnas. Kuid me ehitame üles kõik, sest tuleb aeg, kus Eesti taevas jälle särab puhas päike.

- "Sam" -

Millised aga võisid välja näha selles loos kirjeldatud kratt ja tantsijannad? Sellest saab aimu tegelikult teatriarvutusest, mis on avaldatud siis, kui "Kratt" lavale jõudis. Kuigi sõjaaegne trükikvaliteet oli eriti fotode jaoks tõesti kehvy, saab siit aimu küll, millise etendusega tegemist oli: